

МІЖНАРОДНА ЕКОНОМІКА ТА МЕНЕДЖМЕНТ

УДК 339.9.012.421

*Онищенко В. П., д.е.н., професор, завідувач кафедри міжнародного менеджменту та маркетингу УДУФМТ
Гащицький О. А., к.е.н., Державна митна служба України*

ЛИБЕРАЛІЗАЦІЯ ТА ЕФЕКТИВНІСТЬ ТОРГОВЕЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ

Визначається, що лібералізація як глобальний процес засновується на консенсусній парадигмі рішення протиріч, що постійно виникають у міжнародних економічних відносинах, зокрема, у міжнародній торгівлі. Доведено, що рівень лібералізації торговельної та митної політики є базовою характеристикою її ефективності. Виходячи з цієї методологічної посилки, пропонується методика комплексної оцінки ефективності митної політики країни, за допомогою якої можна визначити сильні та слабкі її позиції порівняно з іншими та корегувати стратегії цієї політики.

Ключові слова: лібералізація, міжнародна торгівля, торговельна політика, митна політика.

Літ. 12. Табл. 5.

*Онищенко В. П., д.э.н., профессор, заведующий кафедрой международного менеджмента и маркетинга УГУФМТ
Гащицкий А. А., к.э.н., Государственная таможенная служба Украины*

Либерализация и эффективность торговой политики

Определяется, что либерализация, как глобальный процесс, основывается на консенсусной парадигме решения противоречий, которые постоянно возникают в международных экономических отношениях, в частности, в международной торговле. Доказано, что уровень либерализации торговой и таможенной политики является базовой характеристикой ее эффективности. Исходя из этой методологической посылки предлагается методика комплексной оценки эффективности таможенной политики страны, с помощью которой можно определять сильные и слабые ее позиции по сравнению с другими и корректировать стратегии этой политики.

Ключевые слова: либерализация, международная торговля, торговая и таможенная политика.

*Onyschenko V. P., Doctor of Economics, Professor, Ukrainian State University of Finance and International Trade
Gaschytskiy O. A., PhD in Economics, Ukrainian State Customs Service*

Liberalization and Efficiency of Trade Policy

In article is identified that liberalization as the global process is based on the consensus paradigm of disagreement solution that constant appear in the international economic relations including international trade. It is proved that the level of liberalization of trade and customs policy is base characteristic of its efficiency. On the basis of this methodological message methods of complex evaluation of efficiency of the state customs policy is proposed that can be used to identify strengths and weaknesses of the state customs policy in comparison with the others and correct its strategies.

Keywords: liberalization, international trade, trade policy, customs policy.

Актуальність теми. Проблеми лібералізації та глобалізації світової економіки та торгівлі дуже активно дискутуються у світовому економічному та політичному експертному товаристві. Публікацій з цих проблем – безліч. Слід згадати класиків сучасного лібералізму: П. Кругмана, Л. Мізеса, М. Тетчер, М. Фрідмана, Ф. Хайека [1–5]. Є активні прибічники та супротивники не стільки теорії лібералізму, скільки наслідків її реалізації.

Каркас лібералізму – це системна єдність трьох складових: свободи особистості, вільного ринку та «обмеженого» уряду. Але постає питання: у чому проявляється лібералізм у міжнародних економічних відносинах? На нашу думку, це, перш за все, глобальне взаємовигідне співробітництво, яке стимулює вільний економічний розвиток країн та їх громадян. Безумовно, що це вимагає необхідності розвитку країн у контексті ліберальної парадигми. Глобалізація в рамках Вашингтонського консенсусу бере за основу англосаксонську модель з чим не погоджуються значна частина неєвропейських країн. Імпортування лібералізму, у тому числі і економічного, деструктивно. Сьогодні потрібен новий консенсус, в основі якого перебували б інтереси країн? і розуміння цих інтересів США та ЄС – основних провідників лібералізму.

Прийнято вважати, що головною ознакою лібералізації міжнародної економіки й торгівлі є економічна свобода, мінімальні митні тарифи та спрощення митних режимів. Але ліберальна ідея полягає не тільки в цьому – це результат її втілення. Головне, як зауважує А. Гальчинський, у її консенсусній парадигмі [6, с. 8]. Саме на консенсусній основі мають бути засновані зовнішньоторговельні відносини країн, що і закладено в основу діяльності СОТ. Проте (практика міжнародних перемовин це підтверджує) консенсусу досягти дуже важко.

Мета статті полягає в тому, щоб довести позитивний взаємозв'язок між лібералізацією міжнародної торгівлі, торговельних політик країн, зокрема митних політик і їх ефективністю.

Виклад основного матеріалу. Ліберальна міжнародна економічна діяльність, є тому числі й торговельна, ставить за мету досягнення такого стану економічних відносин, який би задовольняв усіх, або принаймні більшість країн. Тобто, сутність ліберального контексту світового економічного розвитку – досягнення рівноважного стану міжнародних економічних відносинах. Безумовно, слід розуміти, що такий стан є ідеальним і досягнути його практично неможливо. Але як мета, що характеризує націленість ліберального процесу, не тільки має право на існування, але й, на нашу думку, що важливо, забезпечує рух до справді оптимального стану будь-якої економічної системи – динамічної рівноваги.

Глобалізація та лібералізація спричинили істотні кількісні та якісні зміни у міжнародній торгівлі товарами. Розрахунки авторів на основі торговельної статистики СОТ, свідчать, що світовий експорт 1980–2012 рр. зріс у 5,5 разу, середньорічні темпи приросту становили близько 6%; ВВП за цей період зріс у 2,8 разу, середньорічні темпи приросту становили 3,5%. Тенденція розвитку світової торгівлі полягає в збільшенні питомої ваги країн, що розвиваються, що спричинено активним економічним розвитком Китаю, Індії, Бразилії, В'єтнаму та деяких інших країн. Зазначені процеси вплинули на розстановку сил в міжнародній торгівлі. Частка країн, що розвиваються, та країн СНД у світовому експорті досягла 2012 р. 45%, а розвинутих скоротилася до 55%. 1990 р. ці цифри становили 28% і 72%; 2000 р. – 34% і 66% [7]. Таким чином, співвідношення сил по лінії «розвинені країни – країни, що розвиваються» у світовій торгівлі змінилося на користь останніх.

Ця нова розстановка сил значно впливає на конфігурацію глобальних та національних економічних інтересів та посилює боротьбу за їх реалізацію в рамках СОТ. Згадаємо довготривалі перемовини в рамках Доха-раунду, під якими певну рису підвели перемовини на о. Балі у 2013 р. Але до глобальної згоди між розвинутими країнами та країнами, що розвиваються, ще далеко. Посилюється протекціонізм, посилюється критика СОТ, посилюється економічний та торговельний регіоналізм, посилюється протистояння між США і ЄС, з одного боку, та Китаєм, Індією, Бразилією, Росією – з іншого. Але, на нашу думку, ліберальна тенденція переважає і є незворотною. Для такого твердження є декілька підстав.

По-перше, глибока взаємозалежність країн, активна робота СОТ та провідних країн світу не допустить розкручення маховика протекціонізму.

По-друге, на що вказує І. Дюмулен, глибока економічна взаємозалежність, що встановилася на рівні транснаціональних компаній провідних країн світу і розвиток міжнародного виробництва показали, що заходи традиційного протекціонізму неприйнятні для боротьби з розповзанням кризових явищ. Міжнародне виробництво, що спирається на глобальні виробничі

та торговельні мережі, на глобальні виробничо-збутові ланцюжки ТНК, може просто зупинитися при введенні традиційних прикордонних протекціоністських бар'єрів. На торгівлю проміжною продукцією припадає близько 40% світової товарної торгівлі. Міжнародна торгівля проміжною продукцією зросла з близько одного трильйона доларів 1993 року до приблизно 7,5 трлн доларів 2012 р. У результаті вузли і компоненти, перш ніж стати частиною готової продукції, перетинають численні кордону. Тому навіть невелике збільшення прикордонних митних бар'єрів при багаторазовому їх перетині товаром, перш ніж стати готовою продукцією, зводить нездоланні перешкоди на шляху міжнародного виробництва. Це є стримуючим фактором у вимогах ТНК щодо підвищення торгових бар'єрів і в політиці урядів [8, с.7–8].

По-третє, лібералізм – це платформа для рішення економічних, і не тільки, суперечок через досягнення динамічної рівноваги у міжнародних економічних та торговельних відносинах. Глобальна економіка не може розвиватися іншим шляхом, бо він неминуче призведе до глобальних економічних, соціальних та політичних катаклізмів.

Безумовно, ліберальна економічна доктрина неоднозначно впливає на світову економіку – є позитив і негатив (табл. 1). Щодо негативу, то він спричинений, на наш погляд, неготовністю багатьох країн до сповідання ліберальної доктрини англосаксонської моделі як такої, що не відповідає притаманним для них моделям соціально-економічного та суспільного життя.

Таблиця 1

Вплив лібералізації світової економіки на міжнародну торгівлю*

ПОЗИТИВ	НЕГАТИВ
<p>1. Зросли обсяги та динаміка світової торгівлі в 1980–2012 рр. у 5,5 рази; середньорічні темпи приросту становили 5,8%. Світовий ВВП зріс у 2,8 рази; середньорічні темпи приросту в 3,5%.</p> <p>2. Відкрилися ринки. Зросла частка у світовій торгівлі країн, що розвиваються: з 27% у 1990 р. до 45% у 2012 р; розвинутих країн – з 73% до 55% відповідно.</p> <p>3. Унаслідок зростання конкуренції на світових ринках якісно змінилася структура світової торгівлі: за період з 1980 по 2010 рр. частка готової продукції у світовому експорті зросла з 65% до 82%.</p> <p>4. Зменшилися питомі трансакційні витрати у міжнародній торгівлі за рахунок спрощення митних режимів: за 1980 – 2010 рр. на 20% . Оцінка за матеріалами Всесвітньої митної організації.</p> <p>5. Від лібералізації торгівлі загальний виграв світової економіки за період 2000–2010 рр. складав приблизно 1,5–2,0% від світового ВВП щорічно. Оцінка автора за матеріалами МВФ.</p> <p>6. З'явилися нові потужні економіки – Китаю, Бразилії, Індії, Туреччини.</p>	<p>1. Значно зросли відкритість та взаємозв'язок національних економік, що робить кризи глобальними.</p> <p>2. Зросла глобальність та турбулентність фінансових ринків, що призводить до перманентних фінансових криз, до непередбаченої волатильності фінансових інструментів, до дестабілізації валютних курсів.</p> <p>3. Посилився регіональний протекціонізм, як відповідь на кризи 80–90-х років ХХ ст. та кризи 2008 р.</p> <p>4. Посилився торговельно-економічний регіоналізм, як відповідь на глобалізацію за англосаксонською моделлю лібералізації. Кількість заявок на нотифікацію регіональних торговельних угод: 1995 – 123, 2012 – 475.</p> <p>5. Посилився рівень торговельно-економічного протистояння між розвинутими країнами та країнами, що розвиваються, а також між розвинутими країнами: США і ЄС – Китай, Індія, Бразилія; США – ЄС.</p> <p>6. Зріс конкурентний тиск на внутрішні ринки країн, що розвиваються.</p> <p>7. Зростання економік країн, що розвиваються, спричинило динамічне зростання споживання, що, у свою чергу, спричинило зростання цін на енергоносії та продовольчі товари (інфляція).</p> <p>8. Надмірна відкритість економік країн, що розвиваються, призводить до неконтрольованого вивозу стратегічних ресурсів та капіталу.</p>

* За оцінками авторів.

Лібералізація світової економіки та міжнародної торгівлі втілюється через ліберальну міжнародну торговельну політику та її головну складову – митну політику.

Митна політика практично всіх країн лібералізована в межах зобов'язань у рамках СОТ, тобто її можливо вважати ліберальною. Але виникають, принаймні, два питання: 1) чи є зв'язок між лібералізацією митної політики та її ефективністю? 2) що розуміти під рівнями лібералізації та ефективності митної політики держави та які критерії і показники їх визначають? Автори частково досліджували ці питання [9, 10], але не ясною залишилася проблема виміру рівня ефективності митної політики, методичний підхід до її рішення викладається нижче.

Необхідно зазначити, що лібералізація не є самоціллю митної політики, адже будь-яка країна проводить митну політику з огляду на можливості підвищення ефективності своєї економіки у певному проміжку часу. По суті, можливо зробити оцінку впливу того чи іншого варіанту, скажімо, митного тарифу на економіку країни за допомогою відомих моделей повної та часткової рівноваги, що підтверджується розрахунками Світового банку та МВФ. Як відомо, вони засвідчують позитивний вплив лібералізації митного тарифу на економіку.

Світова економіка поступово і невпинно лібералізується з адекватним зростанням її ефективності. Цей незаперечний факт, на наш погляд, підтверджує справедливість нашого припущення про прямий зв'язок лібералізації торговельної та митної політики з їх ефективністю. Але виникає питання, що таке *ефективність митної політики*?

З позицій класичного визначення ефективності, як відношення витрат до результатів, її поррахувати неможливо, тому що неможливо в даному випадку коректно кількісно визначити витрати та ефект. Зауважимо, що ефективність діяльності митної адміністрації приблизно визначити можливо через співвідношення витрат на її утримання та надходжень коштів від її діяльності у бюджет. Але митна політика не має такої конкретизації, можливо лише, як вище було відзначено, поррахувати ефект від запровадження того чи іншого варіанту митного тарифу. Інші складові митної політики, як то рівень нетарифних обмежень, якість митного та прикордонного сервісу, митної та прикордонної інфраструктури, їх вплив на зовнішньоторговельну діяльність країни тощо, кількісній оцінці не піддаються. Тому вважаємо: якщо встановлено, що лібералізація торговельної та митної політики позитивно значно впливає на економіку країни та її зовнішню торгівлю, то можна вважати рівень лібералізації митної політики як характеристику її ефективності.

Що ми розуміємо під «рівнем лібералізації митної політики країни»? Це показник, який характеризує рівень митного тарифу та нетарифних обмежень, а також ефективність діяльності митної системи країни, який розраховується відносно середньосвітового показника. Показник цей має складну структуру, оскільки повинен відображувати різні аспекти митної політики країни. В першу чергу, до його складу необхідно включити показники, що характеризують рівень тарифних і нетарифних обмежень. Нами пропонується для цього скористатися індексом свободи торгівлі, який є складовою комплексного індексу економічної свободи країни. Методологія розрахунку індексу свободи торгівлі базується на оцінці середньозваженої тарифної ставки в країні та рівня нетарифних бар'єрів, а тому відображує певною мірою рівень лібералізації митної політики [11].

Індекс свободи торгівлі – це статична характеристика рівнів тарифного та нетарифного регулювання торгівлі в тій чи іншій країні, яка, по суті, відображає потенційну здатність країни до розвитку своєї зовнішньоторговельної діяльності. Але необхідні певні внутрішні умови в країні, які б стимулювали реалізація цього потенціалу. Саме ці умови відображує глобальний індекс стимулювання торгівлі (Global the Enabling Trade Index), який розраховується щорічно у розрізі 125 країн World Economic Forum [12]. Цей комплексний індекс характеризує: доступ до національного та зарубіжних ринків (domestic and foreign market access); ефективність митного адміністрування (efficiency of customs administration); ефективність процедур імпорту та експорту (efficiency of import–export procedure); прозорість прикордонного управління (transparency of border administration); а також інші комплексні характеристики, які відображують доступність та якість транспортної інфраструктури, використання ІКТ, безпеку бізнесу та регулятивне середовище торгівлі. Ми виокремили перші чотири характеристики, оскільки вони найбільш причетні до опису митної політики країни.

Порівняння 125 країн за індексом свободи торгівлі, індексом стимулювання торгівлі та його складовими, які характеризують умови входження до ринку, умовами діяльності митної системи, здійснення експортно-імпортних операцій та адміністративні перепони показує неочевидний характер взаємозв'язків між цими характеристиками. У табл. 2 наведені структуровані дані по деяких країнах.

Ця таблиця показує, що можна знизити тарифи та зменшити нетарифне регулювання, тобто мати формально високий рівень свободи торгівлі, але мати при цьому низький рівень стимулювання торгівлі, тобто вибудувати таку адміністративну систему, що буде заважати розвитку торгівлі. Особливо це стосується митного адміністрування та системи експортно-імпортних процедур.

Таблиця 2
Рейтинг деяких країн за глобальними індексами
свободи торгівлі та її стимулювання*

Країна	Індекс свободи торгівлі	Індекс стимулювання торгівлі	Рейтинг за складовими індексу стимулювання торгівлі			
			Доступ до ринків	Ефективність митного адміністрування	Ефективність імпортно-експортних процедур	Прозорість прикордонної адміністрації
Сінгапур	1	1	1	1	1	1
ФРН	16	13	101	20	12	18
Польща	33	58	93	58	37	38
Словаччина	29	47	103	25	81	49
Литва	25	41	70	39	34	40
Грузія	5	37	5	31	38	42
Росія	107	114	126	85	110	115
США	36	19	62	11	17	22
Китай	97	49	79	40	33	56
Туреччина	41	62	47	69	52	62
Чад	122	124	56	124	118	125
Україна	43	81	30	110	98	102

*Складено за даними: *The Global Enabling Trade Report 2012 // World Economic Forum.*
<http://www.scribd.com/doc/30982200/Global-Enabling-Trade-Report>

Тут йдеться про те, що форма не відповідає змісту явища. Це характерно для України, у якої індекс свободи торгівлі високий – 43, рівень стимулювання торгівлі низький – 81, рівень економічного розвитку ще нижчий – 83 серед 125 країн нашої вибірки. Тому головний висновок – формальна лібералізація торговельної та митної політики не буде ефективною, якщо не буде лібералізована інституційна (адміністративна) система її реалізації.

З урахуванням цієї тези, *пропонуємо методичний підхід до виміру рівня лібералізації митної політики країни*, який враховує як її формальну ознаку – середній рівень ставок мита та рівень нетарифного регулювання експортно-імпортних операцій (індекс свободи торгівлі), – так і якість національних тарифів, адміністрування митних та експортно-імпортних процедур, які вимірюють відповідні субіндекси індексу стимулювання торгівлі, а саме: доступ до національного та зарубіжних ринків (domestic and foreign market access); ефективність митного адміністрування (efficiency of customs administration); ефективність процедур імпорту та експорту (efficiency of import–export procedure); прозорість прикордонного управління (transparency of border administration).

Аналіз складових субіндексів індексу стимулювання торгівлі показав: якщо виокремити субіндекси, що визначають рівень розвитку та якість митної діяльності, то на їх основі, разом з індексом свободи торгівлі (X_{1i}), можна скласти інтегральний індекс, який буде характеризувати *рівень лібералізації митної політики країни*. До таких субіндексів належать: доступ до ринків (X_{2i}), ефективність митного адміністрування (X_{3i}), ефективність імпортно-експортних операцій (X_{4i}), прозорість прикордонного адміністрування (X_{5i}). Вважаємо, що всі показники рівнозначні між собою у формуванні інтегрального індексу лібералізації митної політики (M_i). Для того щоб показники мали однакову розмірність, їх необхідно нормувати відносно середнього значення на множині країн, які аналізуються. Рівень лібералізації митної політики будь-якої країни можна виміряти за наступною простою формулою, тобто за середнім значенням індексів:

$$M_i = (X_{1i} + X_{2i} + X_{3i} + X_{4i} + X_{5i}) / 5$$

У табл. 3 наведено результати розрахунків по ряду країн.

Таким чином, якщо порівняти дані табл. 2 та 3, то видно, що ранги індексів свободи торгівлі, стимулювання торгівлі та нашого індексу лібералізації митної політики не співпадають, тому що вони різні за структурою та якісним складом показників, але між ними, природно, є кореляція в межах 0,3-0,5.

Інтегральний індекс рівня ефективності митної політики*

Країна	Індекс свободі торгівлі (X ₁)	Доступ до ринків (X ₂)	Ефективність митного адміністрування (X ₃)	Ефективність імпортно-експортних процедур (X ₄)	Прозорість прикордонної адміністрації (X ₅)	Індекс ефективності митної політики	Ранг (125 країн)
Сінгапур	1,20	1,39	1,49	1,46	1,45	1,40	1
ФРН	1,17	0,87	1,19	1,35	1,27	1,17	32
Польща	1,17	0,88	0,93	1,19	0,97	1,03	52
Словаччина	1,17	0,86	1,14	0,98	0,90	1,01	58
Литва	1,17	0,92	1,04	1,2	0,95	1,06	42
Грузія	1,19	1,26	1,1	1,18	0,93	1,13	33
Росія	0,84	0,62	0,80	0,65	0,55	0,69	108
США	1,15	0,97	1,27	1,29	1,20	1,18	39
Китай	0,95	0,9	1,02	1,20	0,82	0,98	62
Туреччина	1,14	1,03	0,88	1,10	0,78	0,99	60
Чад	0,74	0,99	0,51	0,46	0,45	0,63	109
Україна	1,14	1,11	0,63	0,86	0,60	0,87	77

* Значення (X₁ – X₅) нормовані відносно середнього їх значення по 125 країнах.

Зауважимо: якщо проаналізувати субіндекси, на базі яких розраховується інтегральний, то його можна вважати за *індекс ефективності митної політики країни*. Ефективності – тому що значною мірою ефективність сучасних ринків визначається доступом до них, прозорістю прикордонної адміністрації, ефективністю митного адміністрування та процедур, які опосередковують експортно-імпортні операції. Індекс – тому що цей показник, як і його складові, вимірюються відносно їх середньосвітового рівня на множині 125 країн.

Вважаємо, що запропонований індекс ефективності митної політики в статистичному плані коректний, а тому відображує зміст явища, що досліджується. Практичне його застосування – порівняльний аналіз у розрізі країн, а також факторний аналіз для подальшої розробки стратегій митної політики. До речі, за зразок, до якого може наближатися за своєю якістю митна політика окремої держави (його можна назвати «оптимальним»), може слугувати митна політика країни, яка має максимальне значення інтегрального індексу ефективності.

Оперування запропонованим індексом ефективності митної політики дозволяє визначати, за рахунок яких складових змінюється його значення, за рахунок чого митна політика однієї країни має переваги над іншою. Наприклад, Польща має переваги перед Китаєм за рахунок більш високого значення показника X₁, який характеризує свободу торгівлі, та показника X₅, який характеризує прозорість прикордонного управління (табл. 3).

Таким чином, проблеми лібералізації митної політики, які ми пов'язуємо з ефективністю, в багатьох країнах полягають не тільки у розмірі ставок мит, не тільки в особливостях застосування нетарифних методів регулювання експортно-імпоротної діяльності, а значною мірою визначаються ефективністю адміністрування зовнішньоекономічних та митних операцій.

Лібералізація торговельної та митної політик різних країн – це тенденція. В той же час внутрішні та зовнішні обставини створюють середовище, в якому митна політика модифікується з врахуванням загальносвітових тенденцій та співвідношенням інтересів різних країн у сфері міжнародної торгівлі. Тому, на наш погляд, важливо мати уяву про вплив глобалізації та регіональної інтеграції в контексті їх ліберальної парадигми на ефективність митної політики різних рівнів.

Наслідком впливу глобалізації в цьому плані є загальна редукція митних ставок, обмеження автономії національної митної політики, координація між країнами у цій сфері та запровадження погоджених фіскальних тарифів на конкретні види товарів. Наслідком регіоналізації є збереження автономії в рамках конкретного союзу. При цьому здійснюється координація митної політики, функціонують спільні фіскальні нормативи та спільне законодавство, але тільки в межах такого регіонального утворення.

Але на наш погляд, глобалізація та регіональна інтеграція генерують низку проблем стосовно подальшої еволюції митних політик різного рівня.

Перша проблема полягає в тому, що розвиток процесів глобалізації та регіональної інтеграції приводить до зменшення незалежності національних митних політик. Ще й досі поширений погляд на те, що ефективність митної політики кожної країни значною мірою визначається рівнем свободи держави у встановленні митних тарифів та нетарифних обмежень тощо. Але необхідно зауважити, що в умовах глобальної та регіональної взаємозалежності економік країн проведення «егоїстичної» торговельної та митної політики буде натикатися на відповідні виклики з боку інших держав, що неминуче призведе до конфронтації і загального падіння ефективності національних економік. Тому необхідно домовлятися.

Друга проблема впливає з першої і її зміст полягає в можливості наростання протиріч між окремими державами й появою спокуси реалізації власних цілей ціною погіршення стану в інших країнах, що врешті призведе до дестабілізації світового економічного порядку.

Третя проблема полягає в тому, що досягнення принципів для конкретної країни цілей митної політики ускладнено тим, що реалізація її зовнішньоторговельної та митної політики в умовах тісної взаємозалежності країн може бути тільки компромісом між різними рівнями торговельної та митної політики, а тому потрібно перманентно досягати його.

Але саме лібералізація міжнародної торгівлі є тією платформою, на основі якої тільки і можна розв'язати ці проблеми, бо як було наголошено нами раніше, парадигма лібералізму заснована на порозумінні та досягненні консенсусу. Тому зміст митної політики повинен виходити з концепції, у якій чільне місце займає імператив взаємного врахування інтересів усіх суб'єктів міжнародної торгівлі.

Наслідком впливу лібералізації в глобальному й регіональному контекстах на митну політику всіх рівнів є загальна редукція рівня митних ставок, обмеження автономії національних митних політик, координація політик між країнами в рамках регіональних торговельних угод, або запровадження спільної митної політики у митних та економічних союзах.

Але, як показав аналіз, більшість країн в рамках зобов'язань перед СОТ провели формальну лібералізацію національних митних політик, яка не може бути результативною, якщо не будуть лібералізовані субрегіональні та національні митні системи. З урахуванням цього положення, пропонується методичний підхід до виміру рівня лібералізації митної політики країни, який ідентифікується як «рівень ефективності митної політики країни». Цей комплексний показник (індекс) урахує як її формальну ознаку – середній рівень ставок мита та рівень нетарифного регулювання експортно-імпортних операцій (індекс свободи торгівлі), так і якість національних тарифів, адміністрування митних та експортно-імпортних процедур, які вимірюють відповідні субіндекси глобального індексу стимулювання торгівлі, а саме: доступ до національного та зарубіжних ринків, ефективність митного адміністрування, ефективність процедур імпорту та експорту, прозорість прикордонного управління.

Практичне застосування індексу ефективності митної політики – порівняльний аналіз у розрізі країн, а також факторний аналіз для подальшої розробки стратегій митної політики. Саме він і показав, що проблеми лібералізації, а відповідно, і митної політики, в багатьох країнах полягають не тільки у розмірі ставок мит, не тільки у особливостях застосування нетарифних методів регулювання експортно-імпортної діяльності, а значною мірою визначаються ефективністю адміністрування зовнішньоекономічних та митних операцій.

Слід зауважити, що лібералізація митної політики не означає, що цей процес однозначно сприяє досягненню оптимального захисту митної території країни. Під оптимальним захистом митної території країни ми розуміємо запровадження такого митного тарифу та системи його реалізації, за якого економіка країни у довгостроковій перспективі набуває (принаймні не втрачає) свої конкурентні переваги як на внутрішньому, так і на зовнішніх ринках. Лібералізація має бути виваженою та такою, що балансує інтереси країн, які входять до орбіти митної політики України.

До того ж зауважимо, що вплив СОТ буде позитивним тоді, як до цього буде готова країна. Як відзначалося вище, формально можливо знизити митні тарифи, але залишити непрозору та корумповану інституційну митну систему, що ускладнить зовнішньоторговельну діяльність країни.

У табл. 4 наведено позиції України в глобальному рейтингу стимулювання торгівлі в цілому та за основними його складовими, які характеризують ефективність національної митної політики. Зі вступом України до СОТ, як свідчить аналіз рейтингу, наведеного в таблиці 4, більш ліберальним став як рівень доступу до внутрішнього ринку України, так і доступ України до зовнішніх ринків.

Таблиця 4
Позиції України у глобальному рейтингу стимулювання торгівлі (ЕТІ)*

Показник	Місце в глобальному рейтингу		
	2008 р.	2010 р.	2012 р.
Кількість країн	118	125	132
Індекс стимулювання торгівлі (ЕТІ)	68	81	86
Відкритість ринків	39	30	26
Митне регулювання	94	106	116
Ефективність митного регулювання	108	110	126
Ефективність експортно-імпортних процедур	92	98	107
Прозорість митного регулювання	81	102	123

*Складено на основі: *The Global Enabling Trade Report 2008; The Global Enabling Trade Report 2010; The Global Enabling Trade Report 2012.*

При цьому тарифи на імпорт України є одними з найбільш гомогенізованих у світі, оскільки за показником «Дисперсія ставок митних тарифів за методом стандартного відхилення», згідно з рейтингом ЕТІ, 2012 р. Україна посідала 9 місце у світі. У країні достатньо високий рівень відкритості внутрішнього ринку як за рівнем тарифних ставок – 37 місце, так і за нетарифними протекціоністськими заходами – 29 місце. Порівняно з можливістю доступу на іноземні ринки за рівнем тарифів, установлених стосовно українських експортерів – 49 місце та отриманими торговельними преференціями – 44 місце (табл. 5). Але за іншими показниками Україна посідає значно нижчі місця.

Таблиця 5
Структура рейтингових показників глобального індексу стимулювання торгівлі України в 2012 р.*

Показник	Ранг/132
Перша група: вітчизняні та зарубіжні ринки	
Тарифна ставка, %	38
Нетарифні заходи, індекс 0-100	29
Складність тарифів, індекс 1-7	64
Тарифна дисперсія, стандартне відхилення	9
Тарифні піки, %	73
Конкретні тарифи, %	75
Окремі тарифи, кількість	74
Частка безмитного імпорту, %	67
Тарифи на український імпорт, %	64
Преференції на ринках, індекс 0-100 (найкраще)	43
Друга група: ефективність митного адміністрування	
Тягар митних процедур, 1-7 (найкраще)	126
Митні послуги індекс, 0-12 (найкраще)	95
Третя група: ефективність експортно-імпортних операцій	
Ефективність процедури митного очищення, 1-5 (найкраще)	107
Час на імпорт, дні	108
Документи для імпорту, кількість	74
Вартість імпорту, дол. США за контейнер	108
Час на експорт, дні	108
Документи для експорту, кількість	47
Вартість експорту, дол. США за контейнер	112

*Складено на основі: *The Global Enabling Trade Report 2012.*

Ліберальній митній політиці держави повинна відповідати ліберальна національна митна система. У противному разі країна не буде в змозі реалізувати задекларовані нею ліберальні принципи зовнішньоторговельної та митної політики. Лібералізація діяльності митної системи це прозорість, відкритість, мінімізація корупції та ризиків для суб'єктів зовнішньоторговельної діяльності. Саме це є необхідною складовою у процесі створення сучасних, ефективних інтеграційних структур – зон вільної торгівлі, митних союзів та інших, більш високого рівня, об'єднань.

Лібералізація функцій митної системи країни полягає у спрощенні митного контролю та митних процедур, у прозорості діяльності структурних підсистем митної системи країни. На жаль, митну систему країни не можна назвати ліберальною. Як свідчать дані, якість послуг щодо виконання митних процедур, характер їх організації, термін розмитнення товарів в Україні значно поступаються середньому світовому рівню. «Тягар митних процедур» (Burden of customs procedures), під яким розуміється кількість митних процедур, час на їх здійснення, якість процесу проходження митних процедур тощо, в Україні занадто високий; рейтингова оцінка – 126 з 132 країн; «якість митних послуг» (Customs services) – 95; ефективність процедури митного очищення (Efficiency of the clearance process: виконання необхідних формальностей, які виникають у зв'язку з переміщенням через митний кордон країни товарів та транспортних засобів) – 85. Країна, для якої зовнішньоторговельна діяльність є вкрай важливою сферою економіки (експорт товарів та послуг у 2012 р. становив 50,2% до ВВП) не може дозволити ставити перед бізнесом такі митно-адміністративні перепони.

Висновки. Національна митна політика за формальними ознаками (рівнями митних тарифів та застосування нетарифного регулювання) є ліберальною, але щодо реалізації митних та прикордонних процедур – непрозорою та корумпованою, тому вона не є ефективною.

Завдання підвищення ефективності національної митної політики та митної системи необхідно вирішувати комплексно, а саме – системно визначити пріоритети митної політики та відповідно до них модернізувати митну систему.

Пріоритети митної політики: 1) збалансована у межах зобов'язань перед СОТ політика регулювання імпорту, яка має передбачати активне впровадження всіх дозволених методів для захисту внутрішнього ринку та стимулювання імпорту необхідного для модернізації економіки; 2) детінізація зовнішньоторговельної діяльності; 3) ефективна взаємодія митних органів з суб'єктами ЗЕД; 4) активне втілення інформаційних технологій, в тому числі і проекту «електронна митниця»; 5) розбудова митної логістики; 6) інтенсифікація міжнародної співпраці.

Література

1. Кругман П. Кредо либерала / П. Кругман. – М.: Европа, 2009. – 275 с.
2. Мизес фон Л. Либерализм в классической традиции / Мизес фон Л.; [пер. с англ. А. В. Куряева]. – М.: Начала-Пресс, 1994. – 234 с.
3. Тэтчер М. Искусство управлять государством. Стратегии для меняющегося мира / Маргарет Тэтчер; [пер. с англ. В.Ионов]. – [2-е изд.]. – М.: Альпина Бизнес Букс, 2005. – 504 с.
4. Фридман М. Капитализм и свобода / М. Фридман; [пер. с англ. В. Козловский]. – М.: Новое издательство, 2006. – 240 с.
5. Хайэк Ф. Дорога к рабству / Ф. Хайэк; [пер. с англ. Н. Я Петракова]. – М.: Новое издательство, 2005. – 264 с.
6. Гальчинський А. Лібералізм: уроки для України / А.С. Гальчинський. – К.: Либідь, 2011. – 288 с.
7. International Trade Statistics 2010, World Trade Organization –Geneva, 2013. – 255 p.
8. Дюмулен И. Протекционизм и многосторонние переговоры ВТО в годы глобального экономического кризиса (2008–2010 гг.) и в последующий период / И.Дюмулен // Российский внешнеэкономический вестник. – 2011. – № 6. – С.3–11.
9. Гащицький О.А. Оцінка ефективності митної політики України в умовах вступу України до СОТ / О.А. Гащицький // Зовнішня торгівля: право та економіка. – 2008. – №1. – С.25–30.
10. Гащицький О.А., Онищенко В.П. Механізм визначення оптимального національного митного тарифу в умовах лібералізації міжнародної торгівлі / О.А.Гащицький, В. П. Онищенко // Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. – 2011. – №1. – С. 4–14.
11. Index of Economic Freedom [Electronic resource]. – Available from // <http://www.heritage.org/index/cantry>
12. The Global Enabling Trade Report 2012. [Electronic resource]. – Available from: <http://www.scribd.com/doc/30982200/Global-Enabling-Trade-Report/>

Стаття надійшла до редакції 03.04.2014 р.